SURİYE GERİ DÖNÜŞ SÜRECİNDE SİVİLTOPLUMUN ROLÜ

Bulgular, Çözüm Önerileri ve Uygulama Çerçevesi

Çalıştay Raporu

Temmuz, 2026

GÖÇ VE DİASPORA VAKFI

SURİYE GERİ DÖNÜŞ SÜRECİNDE SİVİL TOPLUMUN ROLÜ

GÖÇ VE DİASPORA VAKFI
Göç ve Diaspora Yayınları
Yayın No: 5
Ekim, 2026

Akademi ve Yayınlar Başkanlığı
tarafından hazırlanmıştır.

İletişim:
Hacı Bayram Mah. Eşme Sk. No:2
Altındağ/ANKARA
0 312 700 06 61 - 0 (533) 573 47 15
iletisim@gocvediaspora.org
www.gocvediaspora.org

İÇİNDEKİLER

Takdim		5
1.	Yönetici Özeti	7
2.	Raporun Amacı, Kapsamı ve Yöntemi	8
3.	Çalıştayın Temel Yaklaşımı	9
4.	Birinci Oturum: Ekonomik ve Fiziki Sorunlar	10
5.	İkinci Oturum: Uyum ve Entegrasyon Modelleri	13
6.	Üçüncü Oturum: Mesleki Eğitim, İstihdam ve STK Kapasitesi	15
7.	Tematik ve Kesişen Bulgular	17
8.	Sivil Toplumun Rol ve Sorumlulukları	18
9.	Kamu–STK Koordinasyon Modeli	19
10.	Aşamalı Uygulama ve Eylem Çerçevesi	20
11.	Politika Önerileri	20
12.	Riskler, Güvenceler ve İzleme	21
13.	Sonuç ve Genel Değerlendirme	22

GÖÇ VE
DİASPORA
VAKFI

Takdim

Göç ve Diaspora Vakfı bünyesinde ülkemizde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri, akademisyenler ve alanında uzman uygulamacıların katılımıyla gerçekleştirilen "*Suriyelilerin Geri Dönüş Sürecinde STK'lerin Rolü*" başlıklı çalıştay sonucunda hazırlanan bu rapor, konunun insani, hukuki ve toplumsal boyutlarını bütüncül bir yaklaşımla ele alan stratejik bir politika belgesidir.

Küresel ve bölgesel düzeyde yaşanan insani krizler, göç olgusunun yalnızca geçici insani yardım tedbirleriyle sınırlı tutulamayacağını, kalıcı ve sürdürülebilir politikaların geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu kapsamda, geçici koruma altındaki Suriyelilerin ülkelerine güvenli, gönüllü, onurlu ve sürdürülebilir bir biçimde geri dönüşlerinin sağlanması; çok katmanlı, planlı ve kurumlar arası güçlü koordinasyonu gerektiren bir süreçtir.

Geri dönüş süreci; sadece lojistik bir planlamadan ibaret olmayıp hedef bölgelerde barınma ve altyapı koşullarının tesisi, eğitim ve sağlık hizmetlerine kesintisiz erişim, istihdam olanaklarının yaratılması ve toplumsal dokunun yeniden inşası gibi temel unsurları barındırmaktadır.

Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları; sahadaki zengin deneyimleri, esnek uygulama kabiliyetleri, insan odaklı yaklaşımları ve yerel dinamiklere olan hâkimiyetleriyle bu sürecin başarısında kritik ve tamamlayıcı bir yere sahiptir. Kamu kurumları ile saha arasındaki iletişimi güçlendiren Türk STK'leri hem ihtiyaç tespiti ve insani yardımın ulaştırılmasında hem de sosyal uyum ve koruma mekanizmalarının işletilmesinde vazgeçilmez bir işlev üstlenmektedir.

Elinizdeki rapor, Türk sivil toplumunun sahaya ilişkin gözlem, tespit ve çözüm önerilerini akademik ve kurumsal bir çerçevede bir araya getirerek karar alıcılara, uygulayıcılara ve kamuoyuna nitelikli bir rehber sunmayı hedeflemektedir.

Göç ve Diaspora Vakfı olarak insani değerler, uluslararası hukuk ilkeleri ve toplumsal huzur doğrultusunda sivil toplumun rolünü güçlendirecek akademik ve stratejik çalışmalara öncülük etmeye devam edeceğimizi belirtir; çalıştayın düzenlenmesine katkı sağlayan tüm sivil toplum kuruluşlarına, değerli temsilcilerine ve raporu hazırlayan çalışma ekibimize teşekkür ederim.

Göç ve Diaspora Vakfı
Recep Seyyar

1. Yönetici Özeti

Suriye'ye yönelik geri dönüş gündemi, yalnızca sınır geçişi veya ikamet değişikliği olarak ele alınamayacak kadar çok katmanlıdır. Güvenlik, barınma, altyapı, sağlık, eğitim, mülkiyet, hukuki statü, geçim kaynakları, toplumsal uyum ve psikososyal iyilik hâli aynı kararın birbirine bağlı bileşenleridir. Çalıştayda öne çıkan ortak değerlendirme, geri dönüşün kişilerin özgür iradesine dayanan, güvenli, onurlu, kademeli ve sürdürülebilir bir süreç olarak tasarlanması gerektiğidir.

Katılımcılar, Suriye içindeki koşulların bölgeden bölgeye büyük ölçüde değiştiğini; bu nedenle tek tip bir geri dönüş veya kalkınma modelinin yeterli olmayacağını vurgulamıştır. İdlib'deki çadır alanları, kırsal bölgelerdeki konut yıkımı, Halep ve çevresindeki kira ve ulaşım baskısı, Lazkiye'de sağlık kapasitesi, Humus ve Hama çevresindeki üretim ve yerleşim olanakları gibi saha örnekleri, yerel ihtiyaç analizinin zorunluluğunu göstermektedir. Geri dönüş planlaması, yerleşim yerinin güvenliği ve hizmet kapasitesi doğrulanmadan yürütülmemelidir.

Çalıştayın temel çıktısı, sivil toplumun kamu otoritesinin yerine geçen bir aktör değil; ihtiyaçları tespit eden, pilot uygulama geliştiren, topluluklarla güven ilişkisi kuran, kırılgan gruplara erişen ve kamu kurumları arasında tamamlayıcı bağlantılar oluşturan bir ortak olarak konumlandırılmasıdır. STK'lardan büyük ölçekli yeniden imarı tek başına üstlenmeleri beklenmemeli; okul ve sağlık birimi onarımı, suya erişim, mesleki eğitim, kadın kooperatifleri, gençlik ve kültür merkezleri, mikro tarım ve hayvancılık destekleri gibi ölçülebilir ve yerel ölçekte sürdürülebilir çalışmalar önceliklendirilmelidir.

Raporun ana politika mesajı

Geri dönüş politikası, insanları yalnızca bir yere taşıyan değil; güvenli yaşam, hukuki belirlilik, temel hizmetlere erişim ve geçim imkânı sağlayan bütüncül bir yeniden yerleşme ve toplumsal iyileşme politikası olmalıdır.

- Dönüş öncesinde bölge bazlı güvenlik, konut, hizmet ve istihdam analizleri hazırlanmalıdır.
- Mülkiyet, nüfus kaydı, diploma denkliği, aile birleşimi ve seyahat/statü konularında açık ve erişilebilir danışmanlık mekanizmaları kurulmalıdır.
- Öncelik, sıfırdan büyük ölçekli inşa yerine onarılabilir konutların, okulların, sağlık birimlerinin ve su altyapısının hızla işler hâle getirilmesine verilmelidir.
- Kadınlar, çocuklar, gençler, tek ebeveynli haneler, refakatsiz çocuklar, engelliler ve ağır travma yaşamış kişiler için özel koruma tedbirleri uygulanmalıdır.
- Kısa vadeli yardımlar, mesleki eğitim, üretim, pazara erişim ve yerel istihdamla bağlantılı kalkınma programlarına dönüştürülmelidir.
- Türkiye ve Suriye'deki kamu kurumları, belediyeler, üniversiteler ve STK'lar arasında veri, yönlendirme ve izleme temelli kalıcı bir koordinasyon yapısı oluşturulmalıdır.

2. Raporun Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

2.1. Amaç

Bu raporun amacı, “Suriye Geri Dönüş Sürecinde Sivil Toplumun Rolü Çalıştayı” kapsamında dile getirilen saha gözlemlerini, sorun tespitlerini ve çözüm önerilerini sistematik bir politika çerçevesine dönüştürmektir. Rapor; karar alıcılar, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, meslek kuruluşları ve uygulayıcı kurumlar için ortak bir değerlendirme zemini oluşturmayı hedeflemektedir.

2.2 Kapsam

Çalıştay, geri dönüşün ekonomik ve fiziki koşulları; uyum ve entegrasyon modelleri; eğitim, mesleki kapasite ve istihdam; kadın, çocuk ve gençlerin korunması; yerel kalkınma; kamu–STK iş birliği ve iki ülke arasında kurumsal eşgüdüm başlıklarını kapsamıştır. Tartışmalarda Suriye’nin farklı bölgelerinden örnekler ile Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin deneyimleri birlikte değerlendirilmiştir.

2.3. Yöntem

Rapor, 1 Temmuz 2026 tarihli çalıştay sırasında tutulan ham notların tematik analizine dayanmaktadır. Tekrarlanan görüşler birleştirilmiş, konuşma dilindeki ifadeler kurumsal rapor diline dönüştürülmüş ve öneriler uygulanabilirlik ekseninde sınıflandırılmıştır. Katılımcıların dile getirdiği sayısal veriler, hukuki yorumlar ve saha iddiaları bağımsız olarak doğrulanmadığından, metinde kesin resmî veri olarak değil çalıştay gözlemi olarak ele alınmıştır. Uygulama öncesinde ilgili kamu kurumlarının güncel mevzuatı ve resmî verileri esas alınmalıdır.

3. Çalıştayın Temel Yaklaşımı

Çalıştay tartışmalarının tamamında üç ilke belirginleşmiştir: insan onurunun korunması, yerel farklılıkların gözetilmesi ve yardım faaliyetlerinin sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına bağlanması. Katılımcılar, geri dönüşün aceleye getirilen toplu bir hareket yerine, kişinin ve ailenin durumuna göre planlanan yumuşak ve kademeli bir geçiş şeklinde yürütülmesi gerektiğini belirtmiştir.

İlke	Uygulamadaki karşılığı
Gönüllülük ve bilgilendirilmiş karar	Kişilerin güvenlik, konut, eğitim, statü ve geçim koşulları hakkında doğrulanmış bilgiye erişmesi; baskı veya zorlamaya maruz bırakılmaması.
Güvenlik ve onur	Dönüş güzergâhı ile yerleşim yerinin güvenliği, aile bütünlüğü, ayrımcılıktan korunma ve temel haklara erişim.
Kademelilik	Ön keşif, danışmanlık, hazırlık, yerleşme ve izleme aşamalarının birbirini takip etmesi.
Yerellik	Her il, ilçe ve kırsal alan için farklı güvenlik, altyapı, sosyal yapı ve ekonomik kapasite analizinin yapılması.
Sürdürülebilirlik	Kısa süreli ayni yardımların üretim, beceri, istihdam, pazara erişim ve yerel kurum kapasitesiyle tamamlanması.
Kırılgan grupların korunması	Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, travma mağdurları ve refakatsiz çocuklar için özel vaka yönetimi.

4. Birinci Oturum: Geri Dönüş Sürecindeki Ekonomik ve Fiziki Sorunları

4.1. Barınma ve Yerleşim

Oturumda en sık vurgulanan sorun, geri dönmek isteyen kişilerin kullanabileceği güvenli ve erişilebilir konut stokunun yetersizliğidir. Yıkımın özellikle bazı kırsal alanlarda yoğunlaştığı, kira fiyatlarının arttığı, mülkiyet kayıtlarının eksik veya tartışmalı olduğu ve inşaat malzemelerinin yüksek maliyetinin onarımı güçleştirdiği belirtilmiştir. İnsanların çoğunlukla kendi köyüne, ilçesine veya aile çevresine dönmek istediği; başka bir bölgeye yönlendirmenin sosyal bağları ve aidiyet duygusunu zayıflatabileceği ifade edilmiştir.

Geçici konteyner veya prefabrik yerleşimler, yalnızca açık bir geçiş planı, temel hizmet bağlantıları ve kalıcı konuta geçiş takvimi bulunması hâlinde değerlendirilmelidir. Uzun süreli geçici yerleşimlerin yeni bir belirsizlik alanı üretme riski vardır. Bu nedenle onarılabilir mevcut konutların tespiti, küçük ölçekli tamir hibeleri, güvenli yapı kontrolü ve yerinde iyileştirme çalışmaları ilk aşamada daha hızlı ve düşük maliyetli sonuç sağlayabilir.

Barınma sorununun yalnızca yeni konut üretimi üzerinden ele alınması, mülkiyet ve sosyal bağ boyutlarını görünmez kılabilir. Bir yapının fiziksel olarak kullanılabilir olması, o yapının hukuken kime ait olduğunun, miras ve hak sahipliği iddialarının nasıl çözüleceğinin veya hanenin o bölgede güvenli biçimde yaşayabileceğinin açık olduğu anlamına gelmez. Bu nedenle konut envanteri, tapu ve kullanım hakkı incelemesiyle birlikte yürütülmeli; hak sahipleri ile fiilî kullanıcılar arasında yeni uyuşmazlıklar doğuracak uygulamalardan kaçınılmalıdır.

Yerleşim planlamasında ailelerin geçim alanlarına, okula, sağlık birimine ve toplu ulaşıma erişimi de hesaba katılmalıdır. İş alanından veya sosyal çevreden kopuk biçimde kurulan konut bölgeleri, ilk aşamada barınma ihtiyacını karşılasa bile uzun vadede yoksulluk, ulaşım maliyeti ve toplumsal dışlanma üretebilir. Konut politikası bu nedenle mahalle ölçeğinde hizmet, üretim ve sosyal yaşam planlamasıyla bütünleştirilmelidir.

Çalıştayda gündeme gelen planlı yönlendirme yaklaşımı, insanların kendi yerleşim tercihlerini ortadan kaldıran bir iskân yöntemi olarak anlaşılmamalıdır. Kamu kurumları güvenli ve hizmete erişilebilir bölgeler hakkında seçenek sunmalı; nihai karar, aile bağları, mülkiyet durumu, meslek ve çocukların eğitim koşulları dikkate alınarak ilgili kişiler tarafından verilmelidir. Bu yaklaşım, geri dönüşün gönüllülük niteliğini korurken kaynakların gerçek ihtiyaçlara göre planlanmasına imkân sağlayacaktır.

4.2. Barınma ve Yerleşim

Elektrik, su, internet, ulaşım, ekmek ve yakıt gibi temel hizmetlerdeki yetersizlikler, konut var olsa bile günlük yaşamın sürdürülebilirliğini sınırlandırmaktadır. Çalıştayda bazı yerleşimlerde fırın, okul, sağlık birimi veya güvenilir internet bağlantısının bulunmadığına ilişkin gözlemler paylaşılmıştır. Altyapı planlamasında yalnızca fiziksel tesis kurulması değil, tesisin

personel, bakım, enerji ve işletme giderlerinin nasıl karşılanacağının da belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Temel hizmetlerdeki kesintiler haneleri eşit biçimde etkilememektedir. Elektriğe düzenli erişemeyen bir hanede tıbbi cihaz kullanan hasta, çevrim içi eğitime ihtiyaç duyan öğrenci veya evden üretim yapan kadın daha ağır sonuçlarla karşılaşabilir. Suya erişimdeki yetersizlik ise sağlık, hijyen, okul devamlılığı ve bakım yükü üzerinde zincirleme etki doğurabilir. İhtiyaç analizlerinde yalnızca altyapının varlığı değil, hizmetin sürekliliği, maliyeti, kalitesi ve farklı gruplar açısından erişilebilirliği ölçülmelidir.

İnternet ve iletişim altyapısı, artık ikincil bir hizmet değil; eğitim, sağlık danışmanlığı, iş arama, para transferi, resmî işlemler ve aile bağlantılarının sürdürülmesi için temel bir ihtiyaçtır. Bununla birlikte yalnızca dijital çözümlere dayalı hizmet modeli, bağlantısı veya cihazı olmayan kişileri dışarıda bırakabilir. Dijital başvuru kanallarının yanında yüz yüze danışmanlık ve çevrim dışı eğitim materyalleri de korunmalıdır.

4.3. Sağlık ve Psikososyal Destek

Sağlık tesislerinin yeniden faaliyete geçirilmesi, tıbbi cihaz ve ilaç erişimi, kadın sağlığı ve doğum hizmetleri ile yerel sağlık personelinin yetiştirilmesi acil başlıklar arasında değerlendirilmiştir. Sağlık kapasitesinin kuzey, güney, kıyı ve iç bölgelerin farklı ihtiyaçlarına göre planlanması önerilmiştir. Üniversiteler ve ilgili yükseköğretim kurumları arasında eğitim ve denklik iş birlikleri, sağlık insan gücünün güçlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Kadınlar ve çocuklar başta olmak üzere savaş, zorunlu yer değiştirme, kayıp, tutukluluk veya aile parçalanması yaşamış kişiler için travma duyarlı hizmetlere ihtiyaç bulunmaktadır. Psikososyal destek, yalnızca kısa süreli terapi faaliyeti olarak değil; güvenli barınma, eğitim, üretime katılım, sosyal bağların yeniden kurulması ve gerektiğinde uzman sağlık hizmetine yönlendirmeyi içeren bütüncül bir program olarak tasarlanmalıdır.

Sağlık sisteminin güçlendirilmesinde tesis ve cihaz desteği kadar insan kaynağının sürekliliği de belirleyicidir. Personelin düşük veya düzensiz gelir nedeniyle görevden ayrılması, yeni açılan birimin kısa süre içinde işlevsiz kalmasına neden olabilir. Yerel sağlık çalışanlarının eğitimi, görev başında desteklenmesi, güvenli çalışma koşulları ve mesleki gelişimi birlikte planlanmalıdır. Türkiye'de eğitim almış Suriyeli sağlık çalışanlarının denklik ve mesleğe erişim süreçleri de bu kapasitenin önemli bir parçasıdır.

Psikososyal destek programlarında mahremiyet ve damgalanma riski özellikle gözetilmelidir. Ağır travma, tutukluluk, cinsel şiddet veya aile kaybı yaşamış kişilerin topluluk içinde ifşa edilmesi yeni zararlar doğurabilir. STK personeli temel psikolojik ilk yardım ve güvenli yönlendirme konusunda eğitilmeli; klinik müdahale gerektiren vakalar yetkin uzmanlara aktarılmalıdır. Destek programları kişinin yalnızca mağduriyetine değil, güçlü yönlerine ve yeniden hayat kurma kapasitesine de odaklanmalıdır.

4.3. Sağlık ve Psikososyal Destek

İşsizlik ve düzenli gelir eksikliği, barınma ve temel hizmetlere erişimi doğrudan etkilemektedir. Çalıştayda zanaatkârların ve teknik beceri sahibi kişilerin görece daha hızlı iş bulabildiği; buna karşılık finansman, taksitli ödeme, bankacılık altyapısı ve pazar büyüklüğündeki sorunların girişim kurmayı zorlaştırdığı belirtilmiştir. Konut ve üretim finansmanı için yerel koşullara uygun, şeffaf ve geri ödeme gücünü gözeten modeller geliştirilmesi önerilmiştir.

Organize sanayi alanları, yerel inşaat malzemesi üretimi, tarım ve hayvancılık, küçük ölçekli atölyeler ve ev eksenli üretim, geri dönüş bölgelerinde gelir yaratabilecek alanlar olarak öne çıkmıştır. Ancak herhangi bir üretim desteği verilmeden önce talep, tedarik zinciri, pazar bağlantısı ve teknik danışmanlık analiz edilmelidir. Üretim aracının dağıtılması tek başına yeterli değildir; satış kanalı ve sürdürülebilir işletme modeli oluşturulmalıdır.

Geri dönüş sonrasında gelir elde edemeyen haneler, yüksek kira ve temel hizmet maliyetleri karşısında borçlanma, çocuk işçiliği veya yeniden göç gibi risklerle karşılaşabilir. Bu nedenle geçim programları yalnızca girişimcilik çağrısına indirgenmemelidir. Herkes işletme kurabilecek sermayeye, deneyime veya risk alma kapasitesine sahip değildir. Ücretli istihdam, kooperatif, kamu yararına geçici çalışma ve küçük işletme desteği gibi farklı seçenekler birlikte sunulmalıdır.

Mikro desteklerin adil ve şeffaf dağıtılmaması, yerel topluluklarda güvensizlik ve gerilim yaratabilir. Yararlanıcı ölçütleri açık biçimde ilan edilmeli; kadınların, gençlerin, engellilerin ve en düşük gelirli hanelerin başvuruya erişimi kolaylaştırılmalıdır. Destek sonrasında işletmenin faaliyeti, gelir düzeyi ve pazara erişimi izlenmeli; başarısız olan uygulamalardan öğrenilerek program tasarımı güncellenmelidir.

Sorun alanı	Önerilen müdahale	Öncelikli aktörler
Hasarlı konutlar	Hasar tespiti, onarılabilir konut envanteri, küçük onarım hibesi ve teknik kontrol	Yerel yönetimler, mühendislik kuruluşları, STK'lar
Temel hizmet eksikliği	Su, fırın, okul, sağlık birimi ve enerji için yerleşim bazlı hızlı ihtiyaç planı	Kamu kurumları, belediyeler, yerel STK'lar
Gelir yetersizliği	Mesleki eğitim, işe yerleştirme, mikro işletme ve pazar bağlantısı	İş dünyası, meslek kuruluşları, STK'lar
Finansmana erişim	Gelir düzeyine uygun konut/üretim finansmanı ve mali danışmanlık	Finans kuruluşları, kamu, kooperatifler
Sağlık kapasitesi	Tesis onarımı, cihaz desteği, sağlık personeli eğitimi ve sevk sistemi	Sağlık otoriteleri, üniversiteler, STK'lar

5. İkinci Oturum: Suriye'de Uyum ve Entegrasyon Modelleri

5.1. Hukuki Statü ve Hareketlilik

Geri dönüş kararını etkileyen başlıca unsurlardan biri, kişinin Türkiye'deki statüsünün sona ermesi hâlinde yeniden giriş, eğitim, çalışma veya aile bağlantılarını sürdürme imkânının ne olacağına ilişkin belirsizliktir. Çalıştayda seyahat serbestisi, pasaport, ikamet izni, çalışma hakkı ve öğrenci statüsü konularında anlaşılır bilgilendirmeye ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Bu alanlarda güncel mevzuatın yetkili kurumlarca açıklanması, danışmanlık hizmetlerinin yanlış bilgi ve korkuyu azaltması bakımından önemlidir.

5.2. Nüfus, kimlik ve mülkiyet kayıtları

Savaş sırasında zarar gören veya kaybolan nüfus ve tapu kayıtları, geri dönen ailelerin kimlik, miras, mülkiyet, evlilik ve çocuk kaydı işlemlerini zorlaştırabilir. Türkiye'de doğan çocukların Suriye'deki kayıt sistemiyle ilişkilendirilmesi, ebeveynlerden birinin bulunmadığı vakalar ve aile birleşimi konuları özel hukuki süreç gerektirmektedir. Kamu kurumları ve baroların ortak rehberler hazırlaması, tercüme ve hukuki danışmanlık hizmetleri sağlaması önerilmiştir.

Belge eksikliği yalnızca idari bir sorun değildir; eğitim kaydı, sağlık hizmeti, mülkiyet hakkı, seyahat ve sosyal desteklere erişim üzerinde doğrudan sonuç doğurur. Kayıt süreci uzun veya maliyetli olduğunda, özellikle yoksul ve kadın reisli haneler haklarını kullanmakta daha fazla zorlanabilir. Mobil hukuk danışmanlığı, ücretsiz tercüme ve sadeleştirilmiş başvuru rehberleri erişim eşitsizliğini azaltabilir.

Hukuki danışmanlık mekanizmaları, kişilere gerçekçi olmayan güvence vermekten kaçınmalıdır. Türkiye'deki statünün sona ermesi, yeniden giriş koşulları, öğrenci veya çalışma statüsüne geçiş ve aile birleşimi gibi konular yalnızca yetkili makamların güncel düzenlemelerine göre açıklanmalıdır. Bilgi notlarında yayın ve güncelleme tarihi açıkça gösterilmeli; değişen uygulamalar hızla duyurulmalıdır.

5.3. Eğitimde geçiş ve toplumsal uyum

Türkiye'de eğitim gören çocukların Arapça yazı dili, yerel lehçeler, müfredat farklılıkları ve sınıf düzeyi uyumsuzluğu nedeniyle Suriye'de eğitime devam ederken güçlük yaşayabileceği değerlendirilmiştir. Özellikle ortaokul çağındaki çocukların hem akademik geçiş hem de aidiyet açısından daha kırılgan olabileceği belirtilmiştir. Dil destek programları, telafi eğitimi, psikososyal destek sınıfları ve kültür merkezleri bu geçişi kolaylaştırabilecek araçlardır.

Öğretmenlerin travma duyarlı eğitim, çocuk koruma, kapsayıcı sınıf yönetimi ve yeni öğretim yöntemleri konusunda desteklenmesi gerekmektedir. Okul binasının onarılması kadar öğretmen motivasyonu, ücret sürekliliği, materyal, müfredat ve güvenli öğrenme ortamı da

önemlidir. Üniversite öğrencileri ve mezunlar açısından diploma denkliği, mesleki tanınma ve eğitim sürekliliği açık prosedürlerle güvence altına alınmalıdır.

Eğitim kaybı yaşayan çocukların doğrudan yaşlarına uygun sınıfa yerleştirilmesi, gerekli akademik destek verilmediğinde başarısızlık ve okul terki riskini artırabilir. Buna karşılık yalnızca seviye farkı nedeniyle daha küçük yaş gruplarıyla eğitime yönlendirilmek de çocukta damgalanma ve motivasyon kaybı yaratabilir. Seviye tespiti, hızlandırılmış telafi programları ve bireysel öğrenme planları birlikte uygulanmalıdır.

Çocukların eğitimde kalabilmesi hanenin ekonomik koşullarına da bağlıdır. Ulaşım, kırtasiye, okul kıyafeti ve dijital araç maliyetleri karşılanamadığında çocukların çalışmaya yönelmesi mümkündür. Eğitim politikası, çocuk koruma ve hane geçim desteğiyle bağlantılı kurulmalı; okul devamsızlığı erken uyarı sistemiyle takip edilmelidir.

Türkiye'de eğitim görmüş öğrencilerin Türkçe yeterliliği korunurken Arapça akademik dil becerisinin desteklenmesi, iki ülke arasındaki eğitim ve çalışma bağlarını güçlendirebilir. Çift dilli materyaller ve geçiş programları yalnızca uyum aracı değil, öğrencilerin kazandığı çok dilli kapasitenin korunması bakımından da önem taşımaktadır.

5.3. Toplumsal bağların yeniden kurulması

Türkiye'ye, Avrupa'ya veya Suriye'nin başka bölgelerine giden kişiler ile ülkede kalan toplulukların savaş yılları boyunca farklı deneyimler yaşadığı; bunun karşılıklı yabancılaşma ve beklenti farklılığı yaratabileceği ifade edilmiştir. Geri dönenlerin "dışarıdan gelen" kişiler olarak damgalanmaması, kalanların deneyimlerinin de değersizleştirilmemesi gerekir. Diyalog toplantıları, mahalle temelli kültür merkezleri, gençlik ve spor faaliyetleri, ortak üretim programları ve aile katılımlı eğitimler toplumsal güveni güçlendirebilir.

Toplumsal uyum çalışmalarında yalnızca etkinlik sayısına odaklanmak yeterli değildir. Katılımcıların birbirleriyle gerçek temas kurduğu, ortak sorun çözdüğü ve birlikte üretim yaptığı süreçler daha kalıcı etki oluşturabilir. Mahalle temizliği, okul onarımı, kültür ve spor programları veya yerel üretim girişimleri, farklı deneyimlere sahip grupları ortak amaç etrafında buluşturabilir.

Yardım ve hizmetlerin yalnızca geri dönenlere veya yalnızca belirli bir gruba yöneltilmesi, ihtiyaç sahibi yerel hanelerde adaletsizlik algısı oluşturabilir. Yararlanıcı seçimi hukuki statü veya aidiyet yerine kırılganlık ve ihtiyaç ölçütlerine dayanmalı; programların kimleri, neden kapsadığı açık biçimde anlatılmalıdır. Bu şeffaflık toplumsal gerilim riskinin azaltılmasına katkı sağlayacaktır.

Uyum yaklaşımı

Uyum, yalnızca geri dönen kişinin mevcut topluma adapte olması değildir. Geri dönenler ile ülkede kalanların birbirlerinin deneyimlerini tanıdığı, haklara eşit erişimin sağlandığı ve ortak yaşam kurallarının birlikte geliştirildiği çift yönlü bir süreçtir.

6. Üçüncü Oturum: Mesleki Eğitim, İstihdam ve STK Kapasitesi

6.1. Beceri ihtiyacının belirlenmesi

Mesleki eğitim programlarının, sahadaki gerçek işgücü ihtiyacı tespit edilmeden açılması kaynak kaybına yol açabilir. İnşaat, elektrik, sıhhi tesisat, ev onarımı, sağlık destek hizmetleri, tarım, hayvancılık, tekstil, bakım hizmetleri ve dijital satış gibi alanlar çalıştayda ihtiyaç duyulan beceriler arasında sayılmıştır. Programların başlangıcında işveren, belediye, meslek kuruluşu ve yerel topluluk temsilcilerinin yer aldığı bir beceri haritası hazırlanmalıdır.

6.2. Eğitimden istihdama geçiş

Kursların yalnızca sertifika vermesi yeterli değildir. Eğitim, staj, işbaşı öğrenme, araç-gereç desteği, yol ve yemek gibi katılım teşvikleri, işe yerleştirme ve en az altı aylık izleme bir paket olarak ele alınmalıdır. Türkiye'de eğitim gören mühendislik, mimarlık ve teknik alan öğrencilerinin güvenli ve denetimli staj programlarıyla yeniden imar çalışmalarına katkı sunması değerlendirilebilir. Bununla birlikte gönüllülük adı altında ücretsiz ve güvencesiz emeğe dayalı modellerden kaçınılmalıdır.

6.3. Kadınların ekonomik katılımı

Kadınların bakım yükü, hareket alanı, toplumsal normlar, güvenlik ve pazara erişim sorunları nedeniyle istihdama katılımı sınırlanabilmektedir. Ev eksenli üretim bazı bölgelerde geçici bir seçenek olsa da kadınların çalışma hakkını yalnızca evle sınırlayan bir modele dönüşmemelidir. Güvenli kadın üretim alanları, kooperatifler, çocuk bakım desteği, dijital pazarlama, ürün geliştirme ve finansal okuryazarlık programları birlikte sunulmalıdır.

Çalıştayda paylaşılan küçük ölçekli dikiş ve üretim örnekleri, düşük maliyetli araçların doğru örgütlenme ve pazar desteğiyle hane gelirine katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Ancak ürün seçimi pazar talebine dayanmalı; kalite standardı, fiyatlandırma, lojistik ve dijital satış kanalları önceden tasarlanmalıdır.

Kadınların çalışma hayatına katılımı yalnızca ekonomik gelir bakımından değil, karar alma gücü, sosyal bağ ve iyilik hâli açısından da önemlidir. Bununla birlikte ekonomik programlar kadınların ev içi bakım yükünü artırmamalıdır. Çocuk bakım hizmeti, esnek çalışma, güvenli ulaşım ve aile içi sorumlulukların paylaşılmasına yönelik farkındalık çalışmaları istihdam desteğinin ayrılmaz parçası olmalıdır.

Tutukluluk, şiddet veya eş kaybı yaşamış kadınlar için standart girişimcilik programları yeterli olmayabilir. Güvenli barınma, hukuki destek, sağlık hizmeti, psikososyal yardım ve gelir desteğini birleştiren vaka temelli programlara ihtiyaç vardır. Hizmet sunumunda gizlilik korunmalı ve kadınların kendi kararları yerine aile veya topluluk temsilcilerinin tercihleri ikame edilmemelidir.

6.4. Gençlerin toplumsal ve ekonomik hayata katılımı

Savaşın genç nüfus üzerindeki etkisi, eğitim kaybı, işsizlik, bağımlılık riski, aidiyet sorunu ve gelecek kaygısı üzerinden ele alınmıştır. Gençlik politikaları yalnızca boş zaman etkinliklerinden ibaret olmamalı; telafi eğitimi, mesleki beceri, mentorluk, spor, kültür, psikososyal destek ve toplum hizmetini bütünleştirmelidir. Gençlerin proje tasarımı ve yerel karar süreçlerine katılması, hizmetlerin ihtiyaçlara uygunluğunu artıracaktır.

Uzun süre eğitim ve iş dışında kalan gençler, kısa süreli kurslardan sonra doğrudan düzenli istihdama geçmekte zorlanabilir. Temel beceri, iş disiplini, dijital okuryazarlık, mesleki yönlendirme ve psikososyal destek kademeli biçimde sunulmalıdır. Usta–çırak ve işbaşı eğitim modelleri sömürü riskine karşı denetlenmeli; gençlerin ücretsiz veya güvencesiz çalıştırılmasının önüne geçilmelidir.

Gençlerin bağımlılık, şiddet veya yasa dışı ekonomilere yönelme riskini azaltmak için koruyucu programların erken dönemde kurulması gerekmektedir. Spor ve kültür merkezleri tek başına çözüm değildir; bu merkezler danışmanlık, eğitim, yönlendirme ve ailelerle çalışma kapasitesine sahip olmalıdır. Gençler yalnızca hizmet alan değil, akran eğitimi ve yerel gönüllülük yoluyla çözüm üreten aktörler olarak görülmelidir.

6.5. Sivil toplumun kurumsal kapasitesi

Sivil toplum kuruluşlarının görünürlük veya kısa süreli yardım baskısıyla birbirinden kopuk faaliyetler yürütmesi, sahada tekrar ve yarım kalan projeler doğurabilir. Kuruluşların uzmanlık, coğrafi erişim, insan kaynağı ve mali kapasitelerine göre eğitim, sağlık, altyapı, imar, aile ve çocuk, geçim kaynakları gibi tematik kümelerde çalışması önerilmiştir. Ortak veri standartları, proje yönlendirme sistemi ve düzenli koordinasyon toplantıları kaynakların daha etkili kullanılmasını sağlayacaktır.

Kurumsal kapasitesi sınırlı yerel kuruluşlara ağır raporlama yükü yüklemek, sahaya ayırabilecekleri zamanı azaltabilir. Koordinasyon sistemi hesap verebilirliği korurken basit, ortak ve uygulanabilir araçlar kullanmalıdır. Küçük STK'lara mali yönetim, çocuk koruma, satın alma, veri güvenliği ve sonuç ölçümü alanlarında mentorluk verilmesi, hem hizmet kalitesini hem de bağışçı güvenini artıracaktır.

STK'lar arasında rekabetin azaltılması için finansman modelleri ortaklık ve görev paylaşımını teşvik etmelidir. Aynı bölgede benzer yardımın tekrarlandığı, buna karşılık başka bir temel ihtiyacın karşılanmadığı durumlar ortak planlama yoluyla önlenebilir. Ancak koordinasyon, yerel kuruluşların bağımsızlığını ve topluluklarla kurduğu güven ilişkisini zayıflatan aşırı merkeziyetçi bir yapıya dönüşmemelidir.

7. Tematik ve Kesişen Bulgular

Tema	Çalıştay bulgusu	Politika yönü
Güvenlik	Diğer tüm hizmetlerin ön koşuludur; yerel durum homojen değildir.	Yerleşim bazlı doğrulama ve düzenli risk güncellemesi
Barınma	Yıkım, yüksek kira, kayıt sorunu ve malzeme maliyeti dönüşü zorlaştırmaktadır.	Onarım önceliği, mülkiyet danışmanlığı ve güvenli yapı kontrolü
Eğitim	Dil, müfredat, sınıf düzeyi, öğretmen kapasitesi ve denklik sorunları birlikte görülmektedir.	Geçiş programı, telafi eğitimi ve kurumlar arası tanıma
Sağlık	Tesis, cihaz ve personel eksikliği ile travma yükü iç içedir.	Bölgesel sağlık ihtiyaç analizi ve sevk ağı
İstihdam	Beceri varlığı ile iş ve pazar imkânı her zaman eşleşmemektedir.	Talep odaklı mesleki eğitim ve işe geçiş paketi
Toplumsal uyum	Gidenler, kalanlar ve ülke içinde yer değiştirenler arasında deneyim farkı vardır.	Çift yönlü diyalog ve mahalle temelli ortak faaliyet
Kırılgan gruplar	Kadın, çocuk ve travma mağdurları genel programlarda görünmez kalabilir.	Vaka temelli koruma, uzman yönlendirme ve veri gizliliği
Koordinasyon	Parçalı projeler tekrar, boşluk ve sürdürülebilirlik sorunu üretmektedir.	Tematik kümeler, ortak veri ve izleme mekanizması

8. Sivil Toplumun Rol ve Sorumlulukları

Sivil toplum, geri dönüş sürecinde topluluklara en yakın aktörlerden biri olmakla birlikte görev alanı ve sınırları açık biçimde tanımlanmalıdır. Güvenlik, vatandaşlık, tapu tescili, resmî eğitim denklikleri ve büyük ölçekli altyapı gibi asli kamu sorumlulukları STK'lara devredilemez. STK'lar bu alanlarda erişimi kolaylaştırabilir, sorunları belgeleyebilir ve kamu kurumlarına yönlendirme yapabilir.

- İhtiyaç ve kapasite analizi yapmak; hane ve yerleşim düzeyinde güncel veri toplamak.
- Dönüş öncesi bilgilendirme ve yönlendirme sağlamak; yanlış bilgi ve söylentilerle mücadele etmek.
- Kırılgan bireyleri güvenli biçimde tespit ederek yetkili kurumlara ve uzman hizmetlere yönlendirmek.
- Okul, sağlık birimi, su noktası ve konut onarımı gibi sınırlı ölçekli pilot uygulamalar geliştirmek.
- Mesleki eğitim, işe yerleştirme, kadın ve genç girişimciliği ile pazar bağlantısını desteklemek.
- Yerel STK'ların resmîleşme, proje yönetimi, mali şeffaflık, dijital kapasite ve izleme becerilerini güçlendirmek.
- Belediyeler, üniversiteler, meslek kuruluşları ve iş dünyası arasında ortaklık kurmak.
- Hak temelli izleme yapmak; ayrımcılık, sömürü, şiddet veya hizmet dışlanması risklerini raporlamak.

Temel sınır

Sivil toplum, kamu kurumlarının boşluğunu kalıcı biçimde dolduran bir yapı değil; haklara erişimi kolaylaştıran, yenilikçi modelleri deneyen ve yerel kapasiteyi güçlendiren tamamlayıcı bir aktördür.

9. Kamu-STK Koordinasyon Modeli

Çalıştay bulguları, iki ülke arasında ve Suriye içindeki farklı bölgeler arasında işleyen çok düzeyli bir koordinasyon yapısına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Modelin merkezinde görev paylaşımı, güncel ihtiyaç verisi, güvenli yönlendirme ve sonuçların izlenmesi bulunmalıdır.

Düzey	Temel görev	Önerilen mekanizma
Stratejik düzey	Politika, mevzuat, resmî veri ve kurumlar arası karar	Türkiye–Suriye ilgili kamu kurumları arasında teknik çalışma grubu
Sektörel düzey	Eğitim, sağlık, barınma, geçim ve koruma standartları	Bakanlıklar, üniversiteler, meslek kuruluşları ve uzman STK kümeleri
Yerel düzey	Yerleşim bazlı ihtiyaç, hizmet eşleştirme ve vaka yönlendirme	Belediye/yerel idare koordinasyon masası ve yerel STK ağı
Topluluk düzeyi	Geri bildirim, katılım, şikâyet ve sosyal uyum	Mahalle kurulları, kadın ve gençlik temsilcileri, erişilebilir başvuru kanalları

Koordinasyon yapısı kişisel verilerin korunması, bilgilendirilmiş onam, çocuk koruma ve zarar vermeme ilkeleriyle çalışmalıdır. Ortak veri tabanı oluşturulması hâlinde erişim yetkileri, veri saklama süresi ve şikâyet mekanizması açıkça düzenlenmelidir. Kurumlar yalnızca faaliyet sayılarını değil, hizmete erişim, istihdamda kalıcılık, eğitim devamlılığı ve güvenli barınma gibi sonuç göstergelerini paylaşmalıdır.

Koordinasyon toplantılarının yalnızca bilgi paylaşımıyla sınırlı kalmaması gerekir. Her toplantıda sorumlu kurum, hedef tarih, ihtiyaç duyulan kaynak ve izleme göstergesi belirlenmeli; önceki kararların gerçekleşme durumu takip edilmelidir. Kararların topluluklara anlaşılır biçimde aktarılması, katılım ve hesap verebilirlik açısından önem taşımaktadır.

Türkiye'de edinilen eğitim, belediyecilik, sağlık ve sivil toplum tecrübesinin Suriye'ye aktarılması, hazır bir modelin aynen kopyalanması şeklinde yürütülmemelidir. Yerel hukuk, kültür, kurum kapasitesi ve toplumsal ihtiyaçlar dikkate alınmalı; uygulamalar Suriyeli yerel aktörlerle birlikte tasarlanmalıdır. Bilgi aktarımının hedefi dışarıdan sürekli hizmet sunmak değil, yerel kurumların kendi sistemlerini yönetebilmesini sağlamaktır.

10. Aşamalı Uygulama ve Eylem Çerçevesi

Aşama	Öncelikli faaliyetler	Beklenen çıktı
0–3 ay: Hazırlık	Bölge bazlı güvenlik ve ihtiyaç haritası; resmî bilgi rehberi; kurum ve STK kapasite envanteri; kırılgan gruplar için yönlendirme protokolü	Doğrulanmış bilgi, görev paylaşımı ve pilot bölgelerin seçimi
3–12 ay: Pilot uygulama	Konut/okul/sağlık birimi onarımı; dil ve telafi eğitimi; talep odaklı meslek kursları; kadın ve gençlik merkezleri; mikro geçim projeleri	Yerel ölçekte test edilmiş hizmet paketleri ve ilk sonuç verileri
12–24 ay: Ölçekleme	Başarılı modellerin yeni bölgelere uyarlanması; finansman ve pazar bağlantısı; öğretmen/sağlık personeli kapasitesi; belediye ortaklıkları	Daha geniş hizmet erişimi ve yerel kurum kapasitesinde artış
24 ay ve sonrası: Kurumsallaşma	Mevzuat ve protokollerin kalıcılaştırılması; yerel finansman; bağımsız değerlendirme; topluluk geri bildirim sistemleri	Sürdürülebilir ve hesap verebilir bölgesel iş birliği

11. Politika Önerileri

1. Dönüş öncesi doğrulanmış bilgi ve danışmanlık merkezleri kurulmalıdır. Merkezler; güvenlik, yerleşim, tapu ve nüfus kaydı, eğitim, sağlık, seyahat, statü ve çalışma konularında yetkili kurumların güncel bilgilerini sunmalı; kişilerin kendi kararlarını bilinçli biçimde vermesini sağlamalıdır.

2. Yerleşim bazlı geri dönüş uygunluk değerlendirmesi yapılmalıdır. Her bölge için güvenlik, konut stoku, su ve enerji, okul, sağlık, pazar ve istihdam kapasitesi ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Uygunluk değerlendirmeleri düzenli olarak güncellenmelidir.

3. Onarım öncelikli bir barınma programı başlatılmalıdır. Hafif ve orta hasarlı konutların teknik kontrolü, küçük onarım hibeleri, yerel usta eğitimi ve yapı malzemesi tedariki birlikte planlanmalıdır. Prefabrik çözümler süreli ve geçiş planlı olmalıdır.

4. Hukuki belge ve mülkiyet destek mekanizması oluşturulmalıdır. Nüfus kaydı, doğum ve evlilik belgeleri, tapu, miras, aile birleşimi ve kayıp belgeler için iki dilli rehberlik, hukuki danışmanlık ve kurumlar arası doğrulama kanalları kurulmalıdır.

5. Eğitim geçiş paketi uygulanmalıdır. Dil desteği, seviye tespiti, telafi eğitimi, müfredat köprüsü, psikososyal destek, öğretmen eğitimi ve diploma denkliği tek bir program altında eşgüdümlenmelidir.

6. Sağlık kapasitesi bölgesel ihtiyaçlara göre güçlendirilmelidir. Birinci basamak sağlık, kadın ve çocuk sağlığı, doğum hizmetleri, kronik hastalık takibi, psikososyal destek ve sevk sistemi birlikte planlanmalı; yerel personel yetiştirilmelidir.

7. Mesleki eğitim doğrudan işe ve pazara bağlanmalıdır. Her program işgücü talep analiziyle başlamalı; staj, işbaşı eğitim, araç-gereç, işe yerleştirme ve izleme süreçlerini içermelidir.

8. Kadınlar için güvenli ve çeşitli ekonomik katılım seçenekleri geliştirilmelidir. Çocuk bakım desteği, güvenli ulaşım, kooperatif, işyeri ve ev eksenli üretim seçenekleri birlikte sunulmalı; kadınların çalışma alanı tek bir modele sıkıştırılmamalıdır.

9. Gençlik ve kültür merkezleri kurulmalıdır. Merkezler; telafi eğitimi, dil, spor, sanat, mentorluk, mesleki yönlendirme, bağımlılıkla mücadele ve toplumsal katılım işlevlerini bir arada yürütmelidir.

10. Yerel STK kapasite programı geliştirilmelidir. Kurumsallaşma, mali şeffaflık, proje yönetimi, dijital sistemler, çocuk koruma, veri güvenliği ve sonuç odaklı izleme konularında destek verilmelidir.

11. Kardeş belediye ve üniversite iş birlikleri somut hizmet planlarına dönüştürülmelidir. Protokoller yalnızca iyi niyet beyanı olarak kalmamalı; okul/sağlık birimi onarımı, personel eğitimi, teknik danışmanlık ve ortak izleme gibi ölçülebilir çıktılar içermelidir.

12. Topluluk katılımı ve şikâyet mekanizması zorunlu hâle getirilmelidir. Kadınlar, gençler, engelliler ve kırılgan haneler karar süreçlerinde temsil edilmeli; hizmetlere ilişkin güvenli, erişilebilir ve geri dönüşlü şikâyet kanalları oluşturulmalıdır.

12. Riskler, Güvenceler ve İzleme

Risk	Koruyucu tedbir	Örnek gösterge
Gönüllülüğün zedelenmesi	Bağımsız bilgilendirme, açık rıza ve baskıdan uzak karar süreci	Danışmanlık alanların karar gerekçesi ve şikâyet kayıtları
Yanlış veya eski bilgi	Yetkili kurum kaynaklı düzenli güncelleme ve tarih damgalı rehber	Güncellenen bilgi notu sayısı ve düzeltme süresi
Projelerin yarım kalması	İşletme/bakım bütçesi, yerel sahiplenme ve çıkış planı	12 ay sonra faal kalan hizmet oranı
Kırılgan kişilerin görünmez kalması	Vaka yönetimi, erişilebilir başvuru ve uzman yönlendirme	Güvenli yönlendirme ve hizmete erişim oranı
Eğitim–istihdam kopukluğu	İşveren katılımı, staj ve mezun sonrası takip	6 ve 12 ayda istihdamda kalma oranı
Veri güvenliği ihlali	Asgari veri, erişim yetkisi, onam ve güvenli saklama	İhlal sayısı ve düzeltici işlem süresi
Toplumsal gerilim	Katılımcı planlama, adil yararlanıcı seçimi ve diyalog	Şikâyetlerin çözüm oranı ve algı izleme sonuçları

İzleme sistemi yalnızca dağıtılan yardım, düzenlenen eğitim veya ulaşılan kişi sayısına dayanmamalıdır. Güvenli ve yeterli barınmaya geçiş, okul devamlılığı, gelir artışı, istihdamda kalıcılık, hizmetlere eşit erişim, sosyal bağların güçlenmesi ve yararlanıcı memnuniyeti gibi sonuçlar takip edilmelidir. Bağımsız değerlendirme ve topluluk geri bildirimi, programların yeniden tasarlanmasına doğrudan yansıtılmalıdır.

13. Sonuç ve Genel Değerlendirme

Suriye'ye geri dönüş süreci, savaşın fiziksel yıkımını gidermenin ötesinde; güvenin, kurumların, sosyal bağların ve ekonomik hayatın yeniden kurulmasını gerektirmektedir. Çalıştay notları, geri dönüş isteğinin varlığının tek başına yeterli olmadığını; barınma, eğitim, sağlık, gelir, güvenlik ve hukuki belirlilik sağlanmadığında geri dönüşün yeni bir kırılganlık döngüsüne dönüşebileceğini göstermektedir.

Geri dönüşün başarısı, sınırı geçen kişi sayısıyla ölçülemez. Asıl ölçüt, dönen kişilerin güvenli bir konutta yaşayabilmesi, çocukların kesintisiz eğitime devam edebilmesi, hanelerin düzenli gelir elde edebilmesi, kadınların ve kırılgan grupların hizmetlere eşit erişebilmesi ve insanların yeniden göç etmek zorunda kalmamasıdır. Sayısal hareketlilik verileri, yaşam koşullarını gösteren nitel ve sonuç odaklı göstergelerle birlikte değerlendirilmelidir.

Çalıştay boyunca dile getirilen sorunlar birbirinden bağımsız değildir. Kimlik belgesi bulunmayan bir çocuk okula kayıt yaptıramayabilir; düzenli geliri olmayan aile güvenli konuta erişemeyebilir; ulaşım bulunmayan bölgede sağlık tesisi olsa bile hizmet kullanılamayabilir. Bu nedenle tek bir sektöre odaklanan projeler, diğer engeller çözülmediğinde beklenen etkiyi yaratmayabilir. Hane ve yerleşim düzeyinde bütüncül hizmet paketleri oluşturulmalıdır.

Sivil toplum kuruluşları bu süreçte topluluklara erişim, ihtiyaç tespiti, küçük ölçekli hızlı müdahale, yenilikçi model geliştirme ve kırılgan grupların korunması bakımından önemli bir kapasiteye sahiptir. Bununla birlikte büyük ölçekli yeniden imar, güvenlik, resmî kayıt ve temel kamu hizmetleri devletlerin sorumluluğundadır. Başarılı bir yaklaşım, kamu otoritesinin sorumluluğu ile sivil toplumun esnekliğini ve topluluk yakınlığını dengeli bir ortaklıkta birleştirmelidir.

Sivil toplumun en önemli katkılarından biri, politika ile hane deneyimi arasındaki mesafeyi azaltmasıdır. Yerel kuruluşlar sorunları erken tespit edebilir, hizmete erişemeyen kişilere ulaşabilir ve küçük ölçekli pilotlarla hangi yöntemin çalıştığını gösterebilir. Ancak bu kapasitenin sürdürülebilmesi için kuruluşların proje bazlı ve kısa süreli finansmana bağımlılığının azaltılması; yerel insan kaynağı, kurumsal sistem ve ortaklıklarının güçlendirilmesi gerekir.

Kamu kurumlarının rolü, yalnızca izin veren veya projeleri denetleyen bir konumla sınırlı kalmamalıdır. Güncel bilgi üretmek, görev ve yetki belirsizliklerini gidermek, hizmet standartlarını belirlemek, kurumlar arası yönlendirmeyi işletmek ve büyük ölçekli altyapı yatırımlarını üstlenmek kamu sorumluluğunun temel parçalarıdır. Kamu–STK iş birliği, sorumluluğun devri değil, farklı kapasite ve yetkilerin ortak hedef doğrultusunda birleştirilmesi olarak görülmelidir.

Çalıştayda paylaşılan okul ve sağlık birimi onarımı, su altyapısı, kadın üretim grupları, tarım ve hayvancılık destekleri, mesleki eğitim, kültür merkezleri ve belediye iş birlikleri gibi örnekler; küçük fakat doğru hedeflenmiş çalışmaların topluluklarda güven ve umut üretebileceğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmaların kalıcı etki oluşturması, yerel ihtiyaç analizine, şeffaf yararlanıcı seçimine, pazar ve hizmet bağlantısına ve düzenli sonuç takibine bağlıdır.

Küçük projelerin değeri yalnızca ulaştığı kişi sayısında değil, yerel kapasite ve iş birliği üretmesindedir. Bir okulun onarılması sırasında yerel ustaların eğitilmesi, velilerin karar sürecine katılması ve bakım sorumluluğunun belirlenmesi, fiziksel onarımın ötesinde toplumsal sahiplenme oluşturur. Aynı şekilde kadınlara üretim aracı verilmesi, pazar ve bakım desteğiyle tamamlandığında gerçek bir ekonomik güçlenme programına dönüşebilir.

Her bölgenin güvenlik, toplumsal yapı, ekonomik potansiyel ve hizmet kapasitesi farklı olduğundan, başarılı pilotların başka alanlara doğrudan kopyalanması doğru değildir. Ölçekleme sürecinde uygulamanın temel ilkeleri korunmalı; yöntem, yerel ihtiyaç ve aktörlerle birlikte yeniden tasarlanmalıdır. Yerel toplulukların görüşü alınmadan hazırlanan programlar teknik açıdan güçlü görünse bile düşük katılım ve sahiplenme nedeniyle başarısız olabilir.

Sonuç olarak geri dönüş, bir “çıkış” politikası değil; hak temelli bir yeniden yerleşme, iyileşme ve kalkınma süreci olarak ele alınmalıdır. İnsanların güvenli biçimde yaşayabildiği, çocukların eğitimini sürdürebildiği, kadınların haklara ve ekonomik hayata eşit katılabildiği, gençlerin gelecek kurabildiği ve toplulukların karar süreçlerine katıldığı bir ortam oluşmadan sürdürülebilir geri dönüşten söz edilemez. Kamu kurumları, yerel yönetimler, üniversiteler, iş dünyası ve sivil toplumun ortak sorumluluğu, bu koşulları ölçülebilir, hesap verebilir ve insan onuruna uygun biçimde oluşturmaktır.

Bu çerçevede öncelik, geri dönüşü hızlandırmak değil; geri dönüş kararının sağlıklı biçimde verilebileceği ve dönüş sonrasında kalıcı yaşamın kurulabileceği koşulları oluşturmaktır. Gönüllülük, güvenlik ve insan onuru, uygulamanın her aşamasında vazgeçilmez ölçüt olmalıdır. Herhangi bir program bu ilkelerden birini zedeliyorsa, ulaştığı kişi sayısı ne kadar yüksek olursa olsun başarılı kabul edilmemelidir.

Önümüzdeki dönemde çalıştay önerileri ölçülebilir pilotlara dönüştürülmeli, bağımsız biçimde değerlendirilmeli ve sonuçlara göre bölgesel politika güncellenmelidir. Böyle bir yaklaşım, kamu kaynaklarının daha etkili kullanılmasını ve geri dönenler ile ülkede kalan toplulukların karar süreçlerinde gerçek bir özne hâline gelmesini sağlayacaktır.

Katılımcılar

Kurum	Adı-Soyadı	Unvanı	Görev / Açıklama
İstanbul Ticaret Üniversitesi	Necip Şimşek	Prof. Dr. / Rektör	
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Hülya Yiğit Özüdoğru	Doçent Doktor	Moderatör
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	Merve Polat	Kadının Statüsü Gn. Md./Kadın Hiz. Daire Bşk./ASH Uzman Yrd.	Konuşmacı
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	Hüseyin Emre Sarıkaynak	Engelli ve Yaşlı Hiz. Gn. Md./Uzman Yrd.	Konuşmacı
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	Miraç Çağlar Taşdelen	Aile ve Toplum Hiz. Gn. Md./Sosyal Uyum Dairesi Bşk./Öğrt.-Psikol. Danış.	Konuşmacı
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	Özge Silav Öz	Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü / Proje Koordinatörü	Konuşmacı
Ak Parti İstanbul Kadın Kolları	Tuba Şahin	İl Sivil Toplum Halkla İlişkiler Birim Başkanı	Konuşmacı
Bereket Hanımlar	Nilgün Kızılaslan		Konuşmacı
Göç İdaresi Başkanlığı - İl Göç İdaresi Müd.	Selçuk Kapısız	İl Göç Uzmanı	Konuşmacı
Göç ve Diaspora Vakfı	Ola Karakurt	Suriyeli Gazeteci	Konuşmacı
İstanbul Medipol Üniversitesi	Bekir Berat Özipek	Profesör Doktor - Ombudsman Uzmanı	Konuşmacı
İstanbul Tüm Sivil Toplum Kuruluşları Fed.	Beyza Nur Bilge Kırçalı	Başkan	Konuşmacı
KASAV	Dilşad Türkdoğan	Profesör Doktor	Konuşmacı
ORSAM (Ortadoğu Araştırmaları Merkezi)	Musab Dönertaş	ORSAM Levant Çalışmaları Araştırmacısı	Konuşmacı
Suriyeli hanımlar derneği	Maissa Sayed	Başkan	Konuşmacı
Tüm Kadın Sağlık Çalışanları Derneği	S. N. Nur Ekmekciahmetoğlu	Başkan Yardımcısı	Konuşmacı
UDEF	Barış Osman	UDEF Başkan Yardımcısı	Konuşmacı
YEÇED Yeryüzü Çocukları Derneği	Kevser Ceren	Suriye ve Kurumsal İlişkiler Koordinatörü	Konuşmacı
İHH Kadın	Nesrin Karabat	Kurumsal İlişkiler Birimi	Misafir
İHH Kadın	Hatice Cevher	Bölge Koordinatörü	Misafir
İHH Kadın	Güldane Gönülkırmaz	Sosyal İşler Sorumlusu	Misafir
10'lar Medya	Daad Ghorsi	Suriyeli Öğrenci	Misafir
Adalet Eğitim ve Yardımlaşma (NISVA)	Lama Jesry	Yönetim Kurulu Başkanı Misafir Ouiam Bechari	Misafir
Çeyiz vakfı	Büşra Bilgin	Psikolog	Misafir
Genç İHH	Betül Dilsiz		Misafir
İHH Manisa	Kübra Ay Çakaloğlu	Başkan	Misafir
İHH Manisa	Ece Çakaloğlu		Misafir
İstanbul Sabahattin Zaim Üni. / FokusPlus	Mahmut Zeyn	Suriyeli Öğrenci	Misafir
Mihrimah Uluslararası Öğrenci Derneği	İmen İbrahim	Öğrenci	Misafir
Mihrimah Uluslararası Öğrenci Derneği	Nur ahmet	Öğrenci	Misafir
Mihrimah Uluslararası Öğrenci Derneği	Bahşende Rafieva	Öğrenci	Misafir
Mihrimah Uluslararası Öğrenci Derneği	Zehra Hussini	Öğrenci	Misafir
Sefire-i Alem UÖD	Şeyma Hamo	Suriyeli Öğrenci	Misafir
Sefire-i Alem UÖD	Sevda Kokan	Sosyal işler Birimi	Misafir
Göç ve Diaspora Vakfı	Ayşe Müzeyyen Taşçı	Kadın Diasporası İletişim Başkanı	Org. Ekibi
Göç ve Diaspora Vakfı	Nihal Unus Kocaağa	Kadın Diasporası İletişim Başkanlığı	Org. Ekibi
Göç ve Diaspora Vakfı	Şeyma Üstün	Kadın Diasporası İletişim Başkanlığı	Org. Ekibi
Göç ve Diaspora Vakfı	Hümeyra Kültür	Kadın Diasporası İletişim Başkanlığı	Org. Ekibi
Göç ve Diaspora Vakfı	İlknur Tekin	Kadın Diasporası İletişim Başkanlığı	Org. Ekibi
Göç ve Diaspora Vakfı	Ayşe Kadıoğlu	Kadın Diasporası İletişim Başkanlığı	Org. Ekibi
Göç ve Diaspora Vakfı	Zehra Ersoy	Kadın Diasporası İletişim Başkanlığı	Org. Ekibi
Göç ve Diaspora Vakfı	Ouiam Bechari	Kadın Diasporası İletişim Başkanlığı	Org. Ekibi
Göç ve Diaspora Vakfı	Ammar Yağcı	Genel Sekreter	Org. Ekibi
Göç ve Diaspora Vakfı	Mehmet Sabit Göktaş	GDV Akademi ve Yayınlar Başkanı	Org. Ekibi
Göç ve Diaspora Vakfı	Yunus Kerem Kaya	Diaspora İletişim Başkanı	Org. Ekibi